

Nanoe Lorkeers

WOORDENSCHAT, ZAAKVAKKEN EN LEESBEVORDERING: EEN VERRIJKENDE COMBINATIE!

Op academische opleidingsschool KBS De Wingerd te Zwolle is het team al enkele jaren bezig met verbeteringen binnen het taal- en leesonderwijs. Woordenschat blijkt een onmisbare voorwaarde hiervoor te zijn. Aan mij de vraag om een kritische blik te werpen op het huidige woordenschatonderwijs en waar nodig verbeteringen door te voeren. Vervolgens heb ik onderzocht hoe leerkrachten de diepe woordkennis van de leerlingen uit de groepen 6 t/m 8 kunnen uitbreiden. Hierbij is een doelbewuste koppeling gemaakt tussen de drie elementen woordenschat, zaakvakken én leesbevordering. Tevens werd er een vernieuwend grafisch model ingezet dat de ontwikkeling van woordenschat in de context van de zaakvakken helpt vergroten.

BREDE EN DIEPE WOORDKENNIS

Woordenschat is de basis voor een goede schoolloopbaan. Je praat, luistert, leest en schrijft gemakkelijker als je beschikt over zowel een brede als diepe woordenschat (De With, Visser & Puper, 2013). Volgens Bonset en Hoogeven (2010) kennen kinderen aan het eind van het basisonderwijs onvoldoende woorden. Dit maakt duidelijk dat er behoefte is aan een effectieve woordenschatdidactiek. Woordkennis is echter een breed begrip. Het doel van het woordenschatonderwijs is dat de leerlingen het laatste stadium van woordkennis kunnen bereiken. Leerlingen kunnen in deze fase woorden gebruiken in verschillende

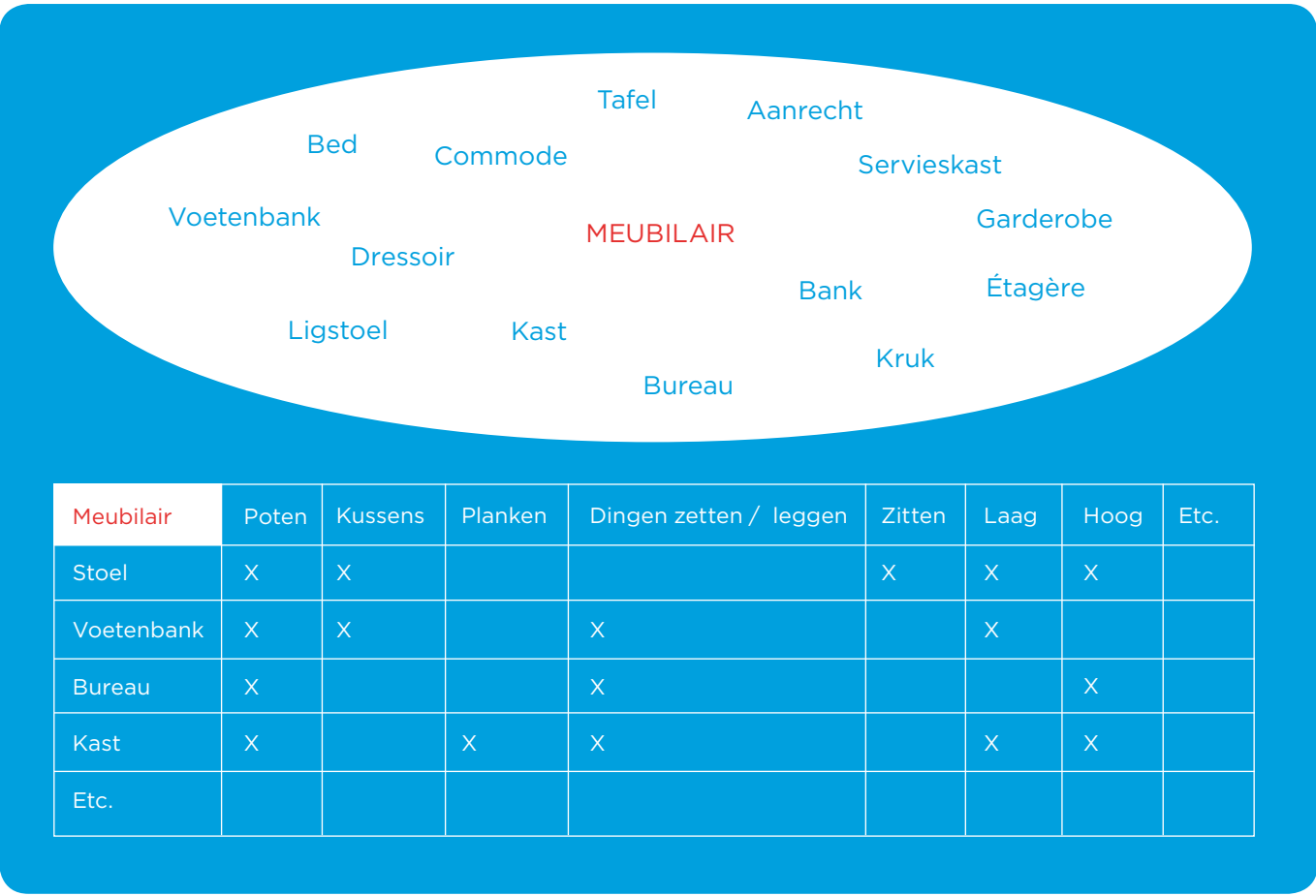
contexten. Het gaat enerzijds om productief woordgebruik (het kind drukt al pratend de betekenis van een woord uit), anderzijds om receptief woordgebruik (waarbij een kind een woord herkent en daar de betekenis aan koppelt). Woorden in onderlinge samenhang aanbieden vergroot de productieve woordenschat (Kienstra, 2003). Het team van De Wingerd wil naast de brede woordkennis (veel woorden kennen), vooral ingaan op de diepe woordkennis (veel weten over een woord). De meerwaarde van de diepe woordkennis is dat de leerlingen niet alleen beschrijvingen van de woorden leren, maar deze ook herkennen en kunnen gebruiken in verschillende contexten.

Woorden worden op deze manier niet als losse eenheden in onze hersenen opgeslagen, maar ze zijn in een netwerk aan elkaar verbonden (De With et al., 2013).

WAT WETEN WE OVER DIEPE WOORDKENNIS?

Woorden zijn in principe etiketten, visuele objecten, die verwijzen naar concepten in ons brein. Met een concept wordt alle kennis over een bepaald woord bedoeld. Dit zijn alle kenmerken, ervaringen, klanken en vormen die aan een woord verbonden zijn. Om de diepe woordkennis zoveel mogelijk te stimuleren, is het van belang deze concepten zo uitgebreid mogelijk te maken (Anglin, 1985; De With et al., 2013). Om de aangeboden woorden in samenhang te brengen, kan er, naast in te gaan op de vorm en klank, gebruik gemaakt worden van semantisch gerelateerde clusters. Dit houdt in dat woorden in samenhang worden gebracht met de betekenissen van andere woorden, zoals synoniemen of tegenovergestelden (antoniemen). Deze relaties tussen woorden dienen visueel te worden

gemaakt (Georgetown University, 2015). Brabham, Buskist, Henderson, Paleologos en Baugh (2012) onderschrijven dit en geven daar vorm aan. Zij gebruiken daarvoor een vernieuwend grafisch model. Een grafisch model is een schema waarin staat wat bepaalde begrippen met elkaar te maken hebben. Brabham et al. (2012) gebruiken the concept egg met een bijbehorend schema om de semantische clusters te visualiseren. In the concept egg kunnen alle bestaande concepten van een woord worden opgeschreven. In het bijbehorende schema kunnen woorden worden gerangschikt op semantische betekenis. In de kolommen in het schema worden kenmerken, eigenschappen of functies verzameld en geordend per woord. De woorden zijn afkomstig uit verschillende gelezen teksten die vervolgens zijn aangevuld en met elkaar vergeleken, met als doel de diepe woordenschat te ontwikkelen. Door actief bezig te zijn met woordbetekenissen, bijvoorbeeld door het categoriseren, zal er een diepere verwerking plaatsvinden bij de leerlingen.

WOORDSELECTIE

Het is van groot belang dat er rekening wordt gehouden met welke woorden er aangeboden worden. Daarnaast zijn ook realistische contexten onmisbaar, bijvoorbeeld vanuit de context van wereldoriëntatievakken. Er moet dan overigens wel gelet worden op losstaande begrippen, die buiten het cluster vallen maar wel van belang zijn voor begrip van de stof. Deze worden niet altijd goed uitgelegd. Informatieve boeken hebben als doel om kennis over te dragen. Kijken en lezen, combineren en redeneren zorgen voor begrip tussen woorden. Daarbij is het belangrijk om te letten op de inhoud, er dient oog te zijn voor het opbouwen van concepten en niet enkel voor feiten (Kleef et al., 2014). Walte (2009) stelt dat verhalende informatieve boeken daarom uitermate geschikt zijn. Hier wordt de informatie verpakt in een smeug verhaal, wat de leerlingen aanspreekt.

EEN VERNIEUWENDE ONTWERP OM HET WOORDEN-SCHATONDERWIJS TE VERBETEREN

Het schooljaar 2014-2015 was het eerste jaar dat de leraren zo bewust bezig zijn gegaan met het woordenschat-onderwijs. Het was daarom nodig om tijdens studiedagen de kennis van de leraren te vergroten. Daarvoor heb ik drie kwaliteitskaarten ontwikkeld betreffende (1) het selecteren en (2) het aanbieden van geschikte woorden. In kwaliteitskaart 3 wordt gedetailleerd ingegaan op het aanbieden van woorden met behulp van the concept egg en het bijbehorende schema. Daarnaast is ervoor gekozen om woordenschat te integreren binnen de thema's van de zaakvakken. Bij ieder thema is een aantal verhalende informatieve boeken uitgekozen, waaruit voorgelezen is. Daar werden dan ook de woordenschatlessen aan gekoppeld met behulp van een stappenplan (zie figuur). Tot slot heeft iedere leerling een eigen woordenschatportfolio aangelegd, waarin alle big eggs werden opgenomen. Ook kunnen andere aangeboden woorden daarin worden omschreven.

OPBRENGSTEN VOOR HET TEAM

Het team van KBS De Wingerd is in staat om de diepe woordkennis van de leerlingen uit te breiden met behulp van het grafische model: the concept egg. De leraren zijn in staat om een netwerk te vormen rondom een woord door in te gaan op de vorm, klank en betekenissen van woorden. In the concept egg wordt dit visueel geordend en worden verbanden tussen de woorden gelegd die in het geheugen kunnen worden opgeslagen. De inzet van de verhalende informatieve boeken wordt zowel door de leerlingen als leraren als waardevol ervaren. De gerichte aanpak op basis van de kwaliteitskaarten

heeft ertoe bijgedragen dat de leraren meer kennis en vaardigheden hebben om te werken aan de diepe woordkennis van leerlingen. De leraren hebben zich allemaal ontwikkeld van onbewust onbekwaam of bewust onbekwaam naar bewust bekwaam.

‘Het is fantastisch om woorden te bakken in spiegeleieren!’

LITERATUUR

Anglin, J. (1985). The child's expressible knowledge of word concepts: what pre-schoolers can say about the meanings of some nouns and verbs. In: K.E Nelson (Ed.). *Children's language*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

Brabham, E. & Buskist, C. & Coman Henderson, S. & Paleologos, T. & Baugh N. (2014). Flooding Vocabulary Gaps To Accelerate Word Learning. International Reading Association. Geraadpleegd op <https://docs.google.com/file/d/0B-6uGvrzIN-qVjlwb3g0M0ZNekE/edit>

De With, T. & Visser, M. & Puper, H. (2013). *Woordenschat-onderwijs, meer dan woorden leren*. Amersfoort: CPS. Georgetown University Medical Center(2015). *Woorden zien als visuele objecten*. Geraadpleegd op <http://gumc.georgetown.edu/news/After-Learning-New-Words-Brain-Sees-Them-as-Pictures>

Kienstra, M. (2003). *Woordenschatontwikkeling. Werkwijzen voor groep 1-4 van de basisschool*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Walta, J. (2009). Informatieve verhalende boeken. Geraadpleegd op Http://www.jswnline.nl/assets/documentenservice_zen/jswn/archief/2009/01_september_2009/jrg94_nr1_september2009_J.Walta_Boeken_verslinden_pag_6_9_.pdf

De bachelor thesis ‘Woordenschat, zaakvakken en leesbevordering: een verrijkende combinatie!’ van Nanoe Lorkeers is te downloaden via de HBO Kennisbank.

HET STAPPENPLAN

ALGEMENE INFORMATIE

Dit stappenplan zal gevolgd worden gedurende de zes weken van de uitvoeringsfase in de groepen 6 t/m 8. De leerkrachten van deze groepen mogen zelf kiezen bij welk vakgebied het wordt ingezet binnen het zaakvakkenonderwijs. Een voorwaarde is echter wel dat er gewerkt wordt met een thema. Om dit stappenplan goed uit te kunnen voeren kan er gebruik gemaakt worden van de bijgevoegde kwaliteitskaarten. Deze kwaliteitskaarten zullen extra informatie bevatten over hoe bepaalde handelingen op basis van recente theorieën verantwoord uitgevoerd kunnen worden.

HET STAPPENPLAN:

- 1. Iedere dag wordt er ong. vijf minuten voorgelezen uit een informatief verhalend boek behorende bij de thema's van zaakvakkenonderwijs.

(Onderstaande stappen dienen minimaal 1 keer per week uitgevoerd te worden)

VOORBEREIDING

- 2. Selecteer een hoofdstuk dat je gaat behandelen in een woordenschatles. Kopieer deze tekst voor alle leerlingen. Hierdoor begin je al vanuit een geletterde omgeving.
- 3. Selecteer als leerkracht voorafgaand aan de les één of meerdere Tier twee woorden. (Kwaliteitskaart 1) Maar neem daarbij één woord centraal die je gaat behandelen in de Concept Egg. (Zie hieronder punt 7)
- 4. Print voor iedere leerling de big egg en het schema uit. (Zie Gynzy)

UITVOERING

- 5. Lees samen met de leerlingen het verhaal.
- 6. Gebruik de leesstrategieën om eventueel al het onbekende woord duidelijk te maken. (Kwaliteitskaart 2)
- 7. Semantiseer het woord / de woorden. (Kwaliteitskaart 2)
- 8. Maak samen met de leerlingen een Concept Egg met één onbekend woord op papier. Dit kunnen leerlingen ook op hun eigen papier doen. (Kwaliteitskaart 3)
 - a. Plaats het hyperoniem van het desbetreffende woord in de Concept Egg.
 - b. Vul het Concept Egg samen met de leerlingen aan.
 - I. Hierbij leg je relaties tussen concepten. (alles wat kinderen al weten: kenmerken, maar ook persoonlijke ervaringen)
 - II. Hierbij ga je ook in op de vorm en klank van de genoemde woorden.
- 9. Laat de leerlingen hierover praten en plaatsen in verschillende contexten.
- 10. Vul samen met de leerlingen het bijbehorende schema in op de computer, tonend op het HD-bord.
 - a. Zet alle woorden uit de Concept Egg in de verticale eerste rij.
 - b. Bepaal samen met de kinderen de semantische kenmerken en vul deze in bij de bovenste horizontale rij.
 - c. Vul het schema in.

AFSLUITING

- 11. Print het schema. En maak de Concept Egg en het bijbehorende schema visueel in de klas.
- 12. De leerlingen stoppen hun eigen papier in hun 'woordenschatportfolio'.
- 13. Laat de leerlingen wanneer ze een nieuw woord hebben gevonden over het thema, het aanvullen in de Big Egg en in het bijbehorende schema. Laat de leerlingen hierbij wel een andere kleur gebruiken, zodat de bijgeplaatste woorden opvallen. Dit kan in het klassikale en individuele egg en schema.
- 14. Vertel de leerlingen over je eigen beleving van deze les.
- 15. Laat het boek een zwerfboek worden.